

KÁLMÁNY LAJOS, A SZEGEDI ÉS A VAJDA SÁGI MAGYAR NÉPKÖLTÉSZET LEGNAGYOBB GYŰJTŐJE

Katona Imre

A nagyhatalmak közé beekelődött közép- és délkelet-európai kis népek művelt fiait a 19. század első felében alig egy-két évtizedes különbséggel csaknem egyszerre látták hozzá a népköltészeti alkotások összegyűjtéséhez, közülük *Vuk Karadžić* volt az első, egyben a legszorgalmasabb és a legeredményesebb is. A nemzeti nyelvért és függetlenségért vívott harcok során egymás után jelentek meg a többi különböző nyelvű népköltészeti gyűjtemények, így éppen a szabadságharc idejére esik a háromkötetes *Népdalok és mondák* c. magyar népköltési gyűjtemény befejezése, amelyet az európai műveltségű *Erdélyi János* rendezett sajtó alá. Májig ez a magyar népköltészet egyik alapvető gyűjteménye, amely dalok, balladák és mesék szövegeit tartalmazza, tehát a korabeli meglévő műfajokét. Összegyűjtésében részt vettek diákok, papok, falusi értelmiségiek, sőt maga *Petőfi Sándor* is küldött be szövegeket. Képvisele van benne az egész magyar nyelvterület, még a Kárpátokon túlról is kerültek bele moldvai csángó szövegek. A gyűjtemény eléri ugyan a korabeli európai színvonalat, de közlési elve ma már kissé túlhaladott: nem választja el élesen a népi és műköltői eredetű szövegeket, itt-ott stilizál is rajtuk, s a dalok pontos életrajzi adatait sincsenek mindenütt feltüntetve. De hát Európá-szerte ez volt akkor a szokás.

Már a szabadságharc előtt készen volt, de — igen jellemzően — éppen húszévi várakozás után jelenhetett csak meg *Kriza János Vadrózsák* c. székely népköltési gyűjtemény, amely *Erdélyi*éhez képest egy lépéssel előbbre jutott. *Kriza* már eredeti nyelvjárásban közli szövegeit, elválasztja a népi és műköltői alkotásokat, az eredeti szövegeken kevesebbet változtat és nagyobb gondot fordít az elhanyagoltabb mű-

fajokra: a balladákra és a mesékre is. Mivel a székelység a magyar nép egészen belül a legrégebbi népcsoport, tovább őrizte azokat az alkotásokat is, amelyek a nyelvterület más részein már kipusztultak vagy csak töredékesen éltek. Így Kriza érdeme a szép, régies székely népballadák (*Kádár Kata, Molnár Anna, Kőműves Kelemen* stb.) megmentése, mondhatnánk felfedezése. Ki hitte volna, hogy ebből az ártatlannak íetsző munkálkodásból milyen hosszas és szenvedélyes vita támad, amelyet találoán nevezett el *Arany János Vadrózsa-pörnek!* Az történt ugyanis, hogy időközben a románok is felfedezték saját balladáikat, amelyek természetesen nagyon hasonlítottak a magyarokéra, és a két nép kölcsönösen vádolgatta egymást a fordítással, ill. a hamisítással. (A vita azért nem gyűrűzött tovább a délszlávok felé, mert ők még abban a szerencsés helyzetben voltak, hogy megmaradtak hős-dalaik is, másutt viszont a ballada volt az egyetlen verses-epikus műfaj). Ma már tudjuk, hogy egyik népnek sem volt igaza: több tucat balladai téma egész földrészünkön ismert, de népenként más-más megfogalmazásban. Valóban akadnak kölcsönzések is, de ezek többsége kétoldalú, tehát átadás és átvétel egyszerre, s ha már a pörbe fogott balladákra gondolunk, egyiket-másikat éppen hogy a délszlávoktól vette mindkét nép, amint hogy több magyar balladai téma is átkerült a déli szomszédokhoz. Minden rosszban van azonban valami jó is, tartja a közmondás, e szenvedélyes vita nyomán lázas gyorsasággal megindult mindenütt a fokozott balladagyűjtés. Utóhullámai még *Kálmány Lajost* is elérték, ő ugyanis — igen helyesen — abból indult ki, hogy a szóban forgó balladákat nemcsak a székelység, hanem az egész magyarság körében is fel kell deríteni, s akkor az áldatlan vádaskodás magától elesik. *Kálmány* megsejtése helyesnek bizonyult: az ún. székely (erdélyi) balladák egy részéről valóban ki tudta mutatni a korábbi szélesebb körű elterjedettséget, így az ő munkássága is hozzájárult a kérdés tisztázásához.

Kriza János gyűjteménye — mint említettük — tulajdonképpen az 1840-es években már készen volt, de az 1848-as magyar szabadságharc leverése után az övén kívül csaknem negyedszázadig alig jelent meg érdemleges gyűjtemény; a magyarok az elnyomatást nehezen viselték, a vereséget nem tudták feledni. Végre a *Kisfaludy Társaság* intézményesen fogott hozzá a népköltészeti gyűjtéshez és közléshez. Maga *Arany László*, *Arany János* fia és a nagy kritikus, *Gyulai Pál* is ott volt a kezdeményezők között. Így született meg a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*, amely 1872 és 1924 között, tehát kb. fél évszázad alatt 14 kötetre szaporodott; az első kötetben *Arany László*, az utolsón már *Kodály Zoltán* neve van feltüntetve. Ez a sorozat a legfontosabb gyűjtemény, szerves folytatása az 1940-ben megkezdett *Új Magyar Népköltési Gyűjtemény*, amely *Ortutay Gyula* szerkesztésében immár a tizedik kötetnél tart.

A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* dalokat, balladákat, meséket, mondákat és szokásokkal kapcsolatos mondókákat (pl. betlehemezés stb.) tartalmaz; átfogja az ország egész területét, kötetről kötetre egyre szakszerűbb és tudományosabb, bár a szövegközlések még nem érik el a kívánt pontosságot. E sorozat II. köteteként jelent meg a *Csongrád megyei gyűjtés*, amelyet *Török Károly* szedett össze *Hódmezővásár-*

helyen, de *Szeged* és *Szeged* környéke, valamint a mai *Vajdaság* gyűjtője még váratott magára. Nem sokáig kellett azonban várni, színre lépett hamarosan a szeged-felsővárosi születésű *Kálmány Lajos*, az egyik legnevesebb magyar folklorista, aki egymaga 7 kötetnyi népköltési anyagot adott ki, legalább ennyi maradt neki kéziratban, vagyis életműve úgyszólván felér a 14 kötetes *Magyar Népköltési Gyűjtemény*-nyel, azzal az eltéréssel természetesen, hogy míg *Kálmány Szegeden* és környékén, a mai *Vajdaság* területén gyűjtött csak, a „hivatalos” sorozat az egész országot átfogja. E szongalom mindenképp megérdemli, hogy bővebben is szóljunk róla.

Ki volt ez a szegedi *Kálmány Lajos*? A vajdasági magyarság *Vuk Karadžića*, mondhatnánk röviden. 1852-ben született, a magyar szabadságharc leverése után 3 évvel, de keresztneve híven őrzi *Kossuth Lajos* emlékét! Egyébként tímármester volt az édesapja, négyen voltak testvérek; édesanyja a *Bácskából* került *Szegedre* s mint olyan sok bácskai, ő is négy nyelven beszélt. A családból csak *Kálmány Lajos* tanult ki, Szegeden a piaristáknál járta ki a gimnáziumot. Már ekkor megérintette a népnyelv, népköltészet szelleme, tanárai oltották belé ennek szeretetét. Az érettségi vizsgát tett Lajost a család, de főként az édesanyja erőltette papi pályára, noha ehhez sem kedvet, sem pedig hajlamot nem érzett. E szerencsétlen pályaválasztás érezte is káros hatását, *Kálmányt* egy életre meghasonlott, elkcseredett emberré tette. De ne vágjunk elébe az eseményeknek!

Kálmány Lajos Temesváron végezte a teológiát, ennek a városnak a múlt század második felében *Kis-Bécs* volt a gúnyneve. Alig tudunk valamit az ifjú teológus életéről, hacsak azt nem, hogy elkcseredett haragjában édesanyja küldeményeit felbontatlanul irányítja vissza, és évekig haza sem látogat. Egyébként már *temesvári* tanulmányai során szerzett néhány hasonló érdeklődésű barátot, akikkel sokáig tartotta a kapcsolatot.

Kálmány Lajost a *csanádi* egyházmegyébe nevezték ki káplánnak, de önérzetes demokratikus gondolkodása miatt legtöbb helyen összeütközésbe került egyházi és világi feletteseivel. Nem lett „jó” pap belőle, nem szerette hivatását, annál jobban kedvelte a népköltészetet és annak tudományát, a folklorisztikát. Mivel igazáért folytonos háborúskodásban állott, szinte évenként helyezgették ide-oda, nagy kárára saját személyének, nagy hasznára viszont a magyar népnek és a magyar néprajznak. *Kálmány* ugyanis minden egyes állomáshelyén újra és újra hozzáfogott a népköltészet gyűjtéséhez és így több évtizedes vándorlása során több tucat helyről hatalmas anyagot gyűjtött egybe. Mielőtt azonban módszerét és műveit közelebbről is megtekinténénk, hadd időzzünk el annál a kérdésnél egy keveset, miért is kellett neki annyiszor helyet változtatnia, mi az oka folytonos küzdelmeinek?

Eltorzítanánk az igazságot, ha *Kálmány* hányattatásaiért csak feletteseit kárhoztatnánk, hiszen köztudott volt róla, hogy indulatos, hirtelen haragú ember volt; hatalmas termete és testi ereje még csak fokozták amúgy is meglehetősen önérzetét és hírét. *Kálmány* nem szerette a papi pályát, értett ugyan az egyházjoghoz, de vallástörténeti kérdésekben éppen a civil, de nála képzetesebb kortárs, a tudós *Katona La-*

jos igazította őt helyre. Az is igaz, hogy papi teendőinél többre becsülte a népköltészeti gyűjtőtevékenységet, ennek szentelte minden idejét és pénzét. Gyűjtés közben rászokott az italra, bár soha be nem rúgott, és állandóan pipázott. Mindez lassan-lassan egészségét is aláásta. A korabeli társadalommal való ellentéteinek azonban nem ezek a fő okai, hiszen minden művelt, tudományszerető emberrel éveken át tartó, zavartalan kapcsolata alakult ki, sőt egyikkel-másikkal együtt is lelkészkedett *a legnagyobb egyetértésben!* Fő „hibája” az volt, hogy ezekben a nyugtalan, századforduló körüli időkben *mindig a nép ügye mellé állt*, és minden tilalmazás, üldözés ellenére is kitartott mellette, valamint a népköltészeti gyűjtés mellett is. Ő e kettőt összetartozandónak érezte, szakított tehát a korábbi és részben még korabeli romantikus nézetekkel, amelyek a népet, a paraszti életet idealizálták, a valóságnál szebbnek látták; ősi és romlatlan, egyszerű, boldog, elégedett népről akartak csak tudni. *Kálmány* világosan látta a bajokat és ennek alkalmankint hangot is adott. Különösen nagy együttérzéssel és sajnálkozással figyelte a régi dohánykertész községek szétverését, amely miatt nemegyszer nyílt ellenállás is kirobbant. „Torontálban minden szabad”, idézi *Kálmány* a korabeli szólást és hozzáteszi, hogy aki közelebbről megismeri itt a nép életét, „nem fogja hinni, hogy Európában van!” Éles szemmel már ekkor észreveszi a szociális panaszdalokat s előszóba kiemelve idéz belőlük. Többek közt pl.:

*Hej, szajáni lakos vagyok én,
Tajnainak rabja vagyok én:
Nincsen neköm dohánypalántám,
Fönt is maradt az én árendám.*

Egy másik szöveg a törökbecsei uradalom uráról, a hírhedt *Rohonczy Gedeon*ról szól, aki szélnak eresztette feleseit, egyébként is tevékeny részt vállalt a századforduló körüli agrármozgalmak leverésében és *Kálmánnyal* is összekülönbözött:

*Nem adja ki a Gida a földjét,
Huvá tőszí azt a sok felesit?
Sem tiz pöngő, sem huszért nem feles,
Ugyan hát majd a szögény hun keres.*

Ezek a döcögő versikék, ill. dalocskák éppen csak sejtetik, mi zajlott le a mélyben. Egy eset a sok közül: 1892-ben a *Magyarszentmárton* melletti *Ótelek* községben ellentét támadt a jegyző és a lakosság között, s mivel a bíró az egyszerű emberek pártját fogta, állásából felfüggesztették. Erre *Kálmány* a bíró és a nép ügye mellett foglalt állást, követelte a bíró visszahelyezését és a jegyző felfüggesztését; az utóbbit meg is fenyegette, hogy szennyesét a sajtó útján kitergegeti, sőt szükség esetén az országgyűlés elé viszi. Ennek következtében *Kálmány* parasztjaival együtt bíróság elé került, még a vizsgálati fogáságot is elrendelték ellene, csak egy irodalom pártoló törvényszéki bírónak köszönhette felmentését. A csanádi püspök azonnal bizalmas, sajtókezüleg írt levéllel fordult *Kálmányhoz*, kérielve őt a bocsánatkérésre: „A papnak mindig kötelessége lesz hibáját minden módon

jóvátenni: a hatósági tekintélyt védelmezni, még a maga kisebbitésével is”, írja. *Kálmány* aligha kért valakitől is bocsánatot, mert áthelyeztetése folytatódott ezután is. Másutt az iskolaszék elé citálták, azal vádolva, hogy hitoktatás helyett növendékeivel „sikamlós” nótákat gyűjtet. Ismét máskor saját plébánosával különbözik össze anyagi megrövidítése miatt. Nem csoda hát, ha felettesei általában ellene fordultak, s ahol csak tudtak, nehezítették a helyzetét. Életében egyszer lett volna lehetősége szülővárosába, *Szegedre*, plébánosnak bekerülni, de nagy szavazattöbbséggel mást választottak helyette. Ez a mellőztetés annál inkább fáj *Kálmánnak*, mert időközben könyvei jelentek meg, értekezéseit felolvasták az *Akadémián* és a *szegedi* plébánosi választásokban is nem kisebb „kortesei” voltak, mint *Jókai Mór*, *Mikszáth Kálmán* és *Herrmann Antal*. Erről a bukásról, amely nem első és nem is utolsó, de a legfájóbb volt *Kálmány* életében, utólag így ír *Móra Ferenc*, a szegedi író, aki mindig nagy rokonszenvvel emlékezett vissza az *utolsó magyar sámánra*, ahogyan *Kálmány Lajost* titulálta: „*Kálmány Lajos* azt gondolta, hogy ha ő jó az *Akadémiának* arra, hogy kiadja a könyveit, a rókusi plébániának is jó lesz arra, hogy ő vezesse az anyakönyvét... A folkloret (népköltészettant) még akkor hírből se ismerték, ellenben *Kálmányt* annál jobban ismerték a hírből. Tudták róla, hogy összeférhetetlen, hörcsögös természetű parasztpap, aki nem ért a magakelletéshez és az úri szokásokhoz... Az amúgy is indulatos természetű ember rettenetes dühvel hagyta el Szegedet... Elment belőle szép pirosképű, mosolygós papként, és mikor évtizedek múlva visszatért belé, akkor már az egész világgal tengelyt akasztott, teljesen elvadult ősember gyanánt járt az idegen városban, amely ügyet sem vetett rá.”

Kálmány jóval negyvenéves korán túl mégiscsak plébános lett, mégpedig *Csanádpalotán*, onnan ment nyugdíjba is. Ám a plébánoskodás végül is egészsége és a tudomány rovására ment: egy évtizedig nem gyűjtött, jóformán csak lelkipásztorkodott és gazdálkodott, mint egy falusi paraszt. Szélütés érte borotválkozás közben, ami miatt nyugdíjazták, be kellett költöznie *Szegedre*. Egy ideig plébános utódja fizette is a nyugdíját, amikor azonban püspökváltozás történt, megszüntette a folyósítást. *Kálmány* élete végéig pörösködött, de hasztalan, nyugdíj nélkül maradt. Ügyében írt ő a püspöknek is; milyen lánoki és merész sorokat ró papírra felettesének, célozva az 1917-es orosz forradalomra: „... egykor az a vihar, a melyik ma Oroszországban dúl, hazánkba is eljut s elsepri az egyházi birtokot itt is, a melyet a nép várva vár.” Igen jellemzően, nyugdíjba azért küldték, mert betegsége miatt munkaképtelenné vált, írni sem tudott! *Kálmány* azonban az egyházi teendőik nyűgétől megszabadulva, újra tanulta az írást, ismét hozzáfogott a gyűjtéshez is, s ez az állítólag „munkaképtelen” ember — továbbra is jórészt saját költségén — könyveket adott ki, és gyarapította kéziratgyűjtéseit. Mert ő a *tudományt* szerette, mert őt tudóstársai is megbecsülték és biztatták! Mindez visszaadta életkedvét, haláláig szakadatlanul dolgozott is. A korabeli kultúrpolitikára vet fényt, hogy a magányosan lakó *Kálmány* halálát csak napok múlva vette észre egy kisdíák, aki néhány krajcárért füzeteket szokott neki eladni; az ajtnyitásra patkányok rezzentek el a holttest-

től. *Móra Ferenc* gondolt eltemetésére, s visszaemlékezéseiben így ír erről: „Nádtetejű félház tenyérnyi udvaráról volt a temetés, zuhogó esőben... kukoricaszárból ágyazva padló a sárba, hogy a halottvivők ne káromkodjanak olyan nagyon, mikor a koporsót kiviszik az utcára; a nyitott kapuban két öreg asszony, rongyos kolduskák, sopánkodnak a világ folyásán... Tudós, akinek egész életében a néplélekben való áskálás volt a mestersége, soha stílusosabban nem hagyta még el a világot, mint *Kálmány Lajos*. Díszőrséget azoknak a keserősége szolgáltatott az utolsó úthoz, akik tudták, hogy mekkora értékeket jutalmazott ebben a dísztelen végben a magyar élet.” Nem volt külön kéziratban maradt művei sorsa sem: *Móráék* ugyan gondosan összeszedték, fel is juttatták *Pestre*, de negyed századig az is elfeledve lap-pangott, míg *Kálmány* születésének századik évfordulójára megindult a sajtó alá rendező munka is.

Ahogy múlik az idő, ahogy időben távolodunk *Kálmány* korától, úgy magasodik fel az ő alakja, fokozódik munkájának jelentősége. Most már megállapíthatjuk, hogy művei időállóak, ma is elsőrendű forrásaink. *Kálmány* szorgalma vetekszik *Vikár Béla*, *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* teljesítményével, ha színvonalban nem is éri el az övékét. *Kálmány* a gondos szöveggyűjtőnek az a típusa, aki összeköti *Erdélyi* és *Kriza* munkásságát *Bartók*kékéval, egyénileg pedig ő az egyik legszorgalmasabb és legáldozatosabb kutatónk. *Kálmány* három évtized alatt több tucat helyen megfordult, bejárta az egész csanádi egyházmegyét, de legtöbbit *Szegeden*, az *Arad* melletti *Pécskán* és a temesközi magyar falvakban (*Szőreg*, *Verbice-Egyházaskér*, *Csóka*, *Szuján*, *Törökbecse*, *Magyarszentmárton*, *Magyarszentmihály*, *Németelemér* stb.) gyűjtött. Milyen jó lenne, ha vajdasági vagy magyarországi szakemberek végigjárnák *Kálmány* állomáshelyeit, összegyűjtenék leveleit, a róla szóló visszaemlékezéseket, magukkal vinnék az ott gyűjtött dal-, ballada- és meseszövegeket is, és megnéznék, mi él még belőlük. *Bálint Sándor* szegedi egyetemi tanár ezt a munkát tervszerűen végzi *Szegeden* és környékén, így többek között a *Kálmány*-nál még hiányzó dallamok egy részét is össze tudta így gyűjteni. Különösen jó lett volna a *verbicai* (egyházaskéri) *Borbély Mihályt* kifaggatni, hány mesére emlékszik még. *Kálmány Lajos* 1913-ban egy kötetnyi mesét gyűjtött az akkor még fiatal *Borbély Mihálytól*, akiről a továbbiakban mindössze annyit tudtunk, hogy tisztos öregkort ért meg.

Említettem már, hogy *Kálmány* 7 kötetnyi anyagot adott ki életében, ebből 2 kötet a *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból* (pécskai és vegyes temesközi gyűjtés), 3 kötet pedig a *Szeged népe* (*Szeged*, *Szeged vidéke* és *Temesköz*) címet viseli; jobbára dal- és balladaszövegeket s más, kisebb műfajokat tartalmaz; a prózai meséket *Hagyományok* címmel adta ki ugyancsak két kötetben. (Ebből egyik kötet vegyes anyagot tartalmaz, a másik az említett *Borbély*-féle kötet.) Ezekon kívül számtalan tanulmányt írt, köztük a leghíresebbek a szegedi halászkóvízi ellenségeiről, a gyermekijesztőkről, boldogasszonyról, az égiestestekről stb. szólók. Sajtó alá rendezte a nagy magyar néphitkutató, *Ipolyi Arnold* népmesegyűjteményét. Ő maga is tervezett még további köteteket: így, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* számára állí-

tott össze nyomdakész kéziratot; aztán foglalkoztatta az a gondolat is, hogy külön kötetben adja ki a hiedelmeket. Ettől azonban kénytelen volt eltekinteni, tartott a papok haragjától!

Kálmánnak csaknem annyi kézírata maradt, mint amennyit meg tudott jelentetni. A hatalmas kéziratcsomó negyedszázados lappangás után került áttekintésre és feldolgozásra. *Kálmány* születésének századik évfordulójára, 1952-re jelent meg a vaskos *Történeti énekek és katonadalok*, majd két évre rá az *Alföldi népballadák*. Az elsőt *Dégh Linda* és *Katona Imre* állította össze, *Péter László* írt hozzá kitűnő életrajzot (adataink nagyobb részét innen vettük), a balladákat pedig *Ortutay Gyula* rendezte sajtó alá. Folyamatban van a mese- és hiedelmeket megjelentetése is. Évtizedekre szóló kincseshányát jelentenek még ma is kézíratai.

Kálmánnak azonban nemcsak szorgalmát és hatalmas anyagát, hanem céltudatosságát és elvi hozzáállását is elismeréssel említhetjük. Tisztában volt a népköltészet jelentőségével: „Mi a mi népköltésünk? — teszi fel a kérdést, nem habozik rá azonnal választ adni: — Kincstár, mely nemcsak az irodalommal foglalkozónak, hanem a nyelvésznek, mitológusnak szükséges kincseket is magába rejti...” Míg korábban meglehetősen hódított az a nézet, hogy a népköltészet valahogyan időn kívüli, történelmen kívüli, *Kálmány* világosan észreveszi a folklór történelmiségét, és gyűjtéseit ebbe az irányba terjeszti ki: „A nép költésébe szövi mindazt, ami őt érdekli: dalol, mesél róla, de érintetlenül nem hagyja. Azt állítani, hogy a magyart hazája sorsa nem érdekli, nem lehet, sőt ha népköltésébe beletekintünk, azt látjuk, hogy nagyon is kiválólag érdekli: megéneklei csatáit, dalában megsiratja elesett bajtársait s mi több: dalt zeng azoknak a sorsáról, akik arra vannak hivatva, hogy védjék a hazát... Nem a népköltés itt az elítélendő, hanem mi, kik nyomtalanul hagytuk elenyészni az ily dalokat s amink van, azt sem tudjuk felhasználni,” mondja. E tételek jogosultságát aligha kell bizonygatnunk a délszláv hősdalok ismerőinek, mivel azonban a magyar népköltészet ilyeneket már nem ismer, más műfajokban és alkotásokban kell a történelmet keresni. *Kálmány* is *Rákóczi*-mondákat és énekeket, a 48-as szabadsághacról szóló katonadalokat, *Kossuth*-nótákat gyűjti, de felfigyel az új tartalmú alkotásokra is: ő az első, aki a kubikosok dalait gyűjti, feljegyzi az amerikai kivándorlóénekeket, sőt gyűjtésével szinte végigkíséri az első világháború kezdeti éveit is. Ő jegyezte fel a következő, történeti értékű balladatöredéket, amely egész *Kelet- és Dél-Európában* ismert; a különböző változatokból kiderül, hogy egy magyar gyermeket a törökök elraboltak, janicsárnak nevelték fel; e magyarból lett török katona bölcsőbeli kisfiához szintén *Magyarországból* rabol egy idősebb dajkát, akiről később kiderül, hogy a saját édesanyja; szövegünk az idős aszszony „leleplező” altatódalát őrizte meg:

Csicsis el, aludj el, te kis török gyerek!
Nekem is volt fiam: szép kis magyar gyerek.
De mikor a török Vásárhelyt bevette,
Az én kisfiamat bölcsőstül elvitte.
Most is megismerném, ha elébem jönne:
Balkezén, balvállán barackmag a jegye.

A török vitéz meghallja e dalt, felfedi kilétét és boldogan egymásra talál. Ugyancsak *Kálmány* gyűjtéséből való ez a tipikus magyar katonadal is, amely mintegy összefoglalja a sorozástól a bevonulásig, tehát a tavasztól őszi tartó időszak hangulatát, a magyar katonák idegen érdekek szolgálata miatt érzett elkeseredést:

Csongorádi torony tetejébe
Szállt egy madár tiszta feketébe.
Szárnya alatt hozta a levelet:
Katonának irták a nevetem.

Májusban volt a vizitálás,
Októberben lesz a masirozás.
De sok kislány hullatja könnyeit,
Katonának viszik a kedvesit.

Elmondhatom: istenem, istenem,
Gyászba borult az egész életem!
Gyászba borult felettem az ég is,
Mert katona lettem, rózsám, én is!

(Szentetornya)

Egy másik, *verbicai* (egyházaskéri) dalban a katona bánata kivetítődik a természetre, minden együtt érez a bevonuló újonccal:

Sirat engem a madár is,
Lehajlik értem az ág is.
Az is azért hajlik le a földre:
Szólna hozzám, ha lehetne.

Jeles gyűjtője volt *Kálmány* a balladáknak is, az egyik *verbicai* változat néhány versszakát közöljük, amely bujdosó és rabénekekből került át ebbe a betyárballadába:

Amott kerekedik egy kis sötét felhő,
Abban tarjoszkodik sárgalábu holló.
— Várj meg, holló, várj meg, hadd izenek tőled
Apámnak, anyámnak, jegybéli mátkámnak!

Ha kérdik, hogy vagyok? Mondd meg, hogy rab vagyok:
Könyéig bilincsben, térdig vasban vagyok;
Térdig vasban vagyok, könyéig bilincsben,
Kiapad a szemem a nagy sötétségben . . .

Gyűjtései között többségben vannak az újstílusú népballadák; íme egy *pusztaföldvári*, kevésbé ismert változat:

Csongorádi Zsinór utca
Végig van kiflaszterolva.
Azért van kiflaszterolva,
Hogy Nagy István sétál rajta.

A Nagy István vidám lova
Sárgarézzel van patkolva.

Nyiki Terka kapujába
Nyereg alatt áll a lova.

Nyiki Terka karperece
Azt Nagy István vette jegybe,
De már többet nem vesz neki,
Mert a halál nem engedi.

Nagy István is megy a tóra,
Vidám lovát megsztatja.
*Megusztatta vidám lovát,
De a tóba hagyta magát.*

Vasárnapra virradóra
Édesanyja megy a tóra.
István fiát siratgatja,
Könnyeivel locsolgatja.

Nagy Istvánnak nagy kőháza
Márványkőből van kirakva.
Közepében egy szál deszka,
Azon fekszik István fia...

Kálmány figyelme kiterjedt úgyszólván minden műfajra, az volt az elve, hogy lehetőség szerint teljes gyűjtést kell végezni. Nagy kár, hogy a dallamok fonográffal való megörökítésére már nem futotta erejéből. Szövegei így is pótolhatatlan értéket jelentenek.

Kálmány akár magáról is eldalolhatta volna, amit egy szociális vonatkozású *csanádapácai* ének utolsó versszakában feljegyzett:

Nékem hát nem édesanyám
Magyarország, csak mostohám.
Meváltozik majd egészen!
Tudja isten, mikor léssen?!

Azóta már nagyot változott a világ, rá sem ismerne *Kálmány*, ha még élne! Időközben a régi népdalok, népballadák nagyobb részét legtöbben elfeledték, de *Kálmány* gyűjtése ezrével mentette meg őket a feledéstől. Vallanak ezek a szövegek a nép korabeli életéről, művészi tehetségéről; milyen megható ma olvasni e sorokat és arra gondolni, hogy ezeket nem hivatásos költők vetették papírra, hanem annyi sok gonddal-bajjal küszködő egyszerű, szegény emberek alkoták, énekelték!

A nép nem lehet hálátlan nagy fiai iránt! Mi nemcsak megőrizzük, hanem tovább is fejlesztjük *Kálmány* igaz örökségét. Akkor becsüljük őt meg igazán, ha nyomdokain haladva befejezzük nagy életművét.